

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ РОСЛИННОГО СВІТУ

FEATURES OF LEGAL LIABILITY FOR DESTRUCTION OR DAMAGE TO OBJECTS OF THE PLANT WORLD

Зубцов О.О., аспірант

Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права»

Рослинний світ – це невід'ємна частина довкілля, що відіграє важливу роль у житті людини та забезпечує кисень, регулює клімат, підтримує біорізноманіття. В Україні питання охорони рослинного світу регламентується низкою законодавчих актів, що встановлюють відповідальність за його знищення або пошкодження.

У сучасному світі, коли екологічні проблеми стають все більш гострими, питання захисту рослинного світу набуває особливої актуальності. Знищення або пошкодження рослинних ресурсів може призвести до незворотних наслідків для довкілля, тому важливо знати, які юридичні санкції очікують на винних осіб.

Залежно від характеру та тяжкості правопорушення, особи, винні у знищенні або пошкодженні рослинних ресурсів, можуть нести дисциплінарну, адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність.

При визначенні міри відповідальності враховується площа знищених або пошкоджених рослин, їх вид, рідкісність, місце зростання.

Важливим фактором є те, чи діяла винна особа навмисно або з необережності.

Знищення або пошкодження рослинних ресурсів може здійснюватися лише з дотриманням вимог законодавства та відповідних дозволів.

Захист рослинного світу в Україні ґрунтується на таких нормативно-правових актах, як Закон України «Про рослинний світ», Лісовий кодекс України та інші.

Державне агентство лісових ресурсів України та Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України здійснюють контроль за дотриманням законодавства у цій сфері.

Таким чином, забезпечення належного правового захисту об'єктів рослинного світу є важливим завданням для збереження довкілля та забезпечення екологічної безпеки. Знання особливостей юридичної відповідальності за знищення або пошкодження цих об'єктів сприяє попередженню правопорушень та захисту екосистеми.

При підготовці статті автором проаналізовані критерії визначення поняття юридична відповідальність у сфері використання рослинного світу. Крім того, проаналізовані відмінності притягнення до кримінальної, цивільно-правової, адміністративної та дисциплінарної відповідальності за порушення нормативно-правових актів у цій області.

Ключові слова: рослинний світ, юридична відповідальність, знищення або пошкодження.

Plant life is an integral part of the environment, which plays an important role in human life and provides oxygen, regulates the climate, and supports biodiversity. In Ukraine, the issue of protection of flora is regulated by a number of legislative acts establishing responsibility for its destruction or damage.

In today's world, when environmental problems are becoming more and more acute, the issue of protection of plant life is becoming especially urgent. The destruction or damage of plant resources can lead to irreversible consequences for the environment, so it is important to know what legal sanctions await the guilty parties.

Depending on the nature and severity of the offense, persons guilty of destroying or damaging plant resources may be subject to disciplinary, administrative, civil and criminal liability.

When determining the degree of responsibility, the area of destroyed or damaged plants, their species, rarity, and place of growth are taken into account.

An important factor is whether the guilty party acted intentionally or negligently.

Destruction or damage to plant resources may be carried out only in compliance with the requirements of the law and relevant permits.

The protection of flora in Ukraine is based on such normative and legal acts as the Law of Ukraine "On Plant Life", the Forest Code of Ukraine and others.

The State Agency of Forest Resources of Ukraine and the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine monitor compliance with legislation in this area.

Thus, ensuring proper legal protection of plants is an important task for preserving the environment and ensuring environmental safety. Knowing the specifics of legal responsibility for the destruction or damage of these objects contributes to the prevention of offenses and the protection of the ecosystem.

When preparing the article, the author analyzed the criteria for defining the concept of legal responsibility in the field of plant life. In addition, the differences in criminal, civil, administrative, and disciplinary liability for violations of regulatory acts in this area are analyzed.

Key words: flora, legal responsibility, destruction or damage.

Питання визначення юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері використання рослинного світу на сьогодні залишаються дискусійними. Актуальність теми обумовлена обмеженою кількістю фахових досліджень у цій сфері та відсутністю загального регулювання відносин у національному законодавстві.

Науковці-дослідники у фахових аналізах, присвячених актуальним проблемам встановлення юридичної відповідальності за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, неодноразово звертали увагу на визначення самого поняття й особливостей юридичної відповідальності за порушення законодавства у цій області. Передусім, серед них, варто виділити О.В. Басая,

А.П. Гетьмана, І.М. Швердіну, П.В. Мельника, І.В. Гиренко, М.В. Краснову, Л.В. Мендик, А.К. Соколова тощо.

Разом з тим, зазначені науковці проводили дослідження в розрізі вивчення окремих складових частин рослинного світу, наприклад, лісових насаджень. Ними було звернуто увагу, в тому числі, на: юридичну відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ [1], удосконалення інституту юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері охорони рослинного світу [3]; відповідальність за порушення лісового законодавства [11; 12]; особливості юридичної відповідальності за порушення флористичного законодавства [14]; юридичну відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ у межах населених пунктів [16] тощо.

Водночас, проблеми встановлення різних видів юридичної відповідальності саме за порушення при використанні об'єктів рослинного світу недостатньо досліджені у роботах вищезгаданих науковців, тому виникла необхідність зробити це у даній статті. У загальній теорії права юридичну відповідальність розуміють як передбачені санкціями норм права несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру, яких зазнає особа за вчинене правопорушення [15, с. 255].

Науковцями у сфері екологічного права також запропоновані визначення поняття «юридична відповідальність» за порушення саме флористичного законодавства.

На думку А.П. Гетьмана, юридична відповідальність у галузі охорони та використання рослинного світу становить собою примусове (каральне) забезпечення правовими засобами виконання спеціальних вимог законодавства про рослинний світ або застосування до винних осіб компенсаційних заходів. Під порушенням законодавства про рослинний світ учений розуміє протиправну дію або бездіяльність, яка завдає шкоди об'єктам рослинного світу чи не завдає такої шкоди, але спрямована проти встановленого порядку використання об'єктів рослинного світу, за що передбачається юридична відповідальність винної в цьому особи [2, с. 456].

А тому, на нашу думку така дефініція є найбільш ґрунтовною і повною. Крім того слід зауважити, що в наукових догмах нинішнього екологічного права України юридична відповідальність за порушення екологічного законодавства вивчається з урахуванням класичних видів (кримінальної, цивільної, адміністративної та дисциплінарної), що є відображенням положень законів України «Про рослинний світ», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону атмосферного повітря», «Про тваринний світ», Лісового, Водного, Земельного кодексів України, Кодексу про надра та інших законодавчих актів екологічного спрямування [13, с. 242].

Попри достатньо багатогранні підходи і пропозиції до визначення поняття юридичної відповідальності за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, переважна більшість науковців схиляються до думки, що порушення законодавства у зазначеній галузі права тягне за собою кримінальну, цивільно-правову, адміністративну або дисциплінарну відповідальність згідно із Лісовим кодексом, Законом України «Про рослинний світ» та іншими нормативно-правовими актами у цій сфері.

На наше переконання, такої ж позиції слід дотримуватись також при застосуванні юридичної відповідальності за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, оскільки така відповідальність є складовою частиною загального поняття «юридична відповідальність за екологічні правопорушення». Проте, юридична відповідальність за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу має і певні відмінності, що обумовлюється специфікою обов'язкових підстав її виникнення.

Найбільш повний перелік підстав відповідальності за порушення нормативно-правових актів щодо рослинного світу зазначений у Законі України «Про рослинний світ», в тому числі, за ст. 40 якого до відповідальності за порушення такого законодавства можуть бути притягнені особи, винні у: перевищенні лімітів використання природних рослинних ресурсів; закупівлі лікарської й технічної сировини дикорослих рослин у юридичних або фізичних осіб, які не мають дозволу на їх спеціальне використання; самовільному проведенні інтродукції й акліматизації дикорослих видів рослин; протиправному знищенні або пошкодженні об'єктів рослинного світу; невнесенні збору за використання природних рослинних ресурсів у встановлені строки; порушенні правил загального використання природних рослинних ресурсів; реалізації лікарської й технічної сировини дикорослих рослин, зібраної

без дозволу на спеціальне використання природних рослинних ресурсів; самовільному спеціальному використанні природних рослинних ресурсів.

Крім того, відповідно до положень ст. 105 Лісового кодексу України до відповідальності за порушення норм лісового законодавства можуть бути притягнуті особи, винні у: порушенні строків повернення лісових ділянок, що перебувають у тимчасовому користуванні, або невиконанні обов'язків щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням; порушенні правил заготівлі лісової підстилки, лікарських рослин, дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід тощо; самовільній заготівлі сіна й випасанні худоби на лісових ділянках; заготівлі лісових ресурсів способами, що негативно впливають на стан і відтворення лісів; невнесенні плати за використання лісових ресурсів у встановлені строки; порушенні порядку заготівлі та вивезення деревини, заготівлі живиці і використання інших лісових ресурсів; пошкодженні сіножатей, пасовищ і ріллі на землях лісгосподарського призначення; незаконному вирубуванні й пошкодженні дерев і чагарників та деякі інші види.

Одним із видів юридичної відповідальності у цій області є адміністративна відповідальність за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу.

Вченими в сфері адміністративного права було виділено специфічні ознаки адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення, які вказують на наступні особливості: це своєрідний характер правовідносин, який виникає в результаті об'єднання адміністративних й екологічних факторів у змісті цього правового явища, і, крім того, своєрідне підґрунтя появи правовідносин – екологічне адміністративне правопорушення.

Таким чином, максимальне врахування екологічних чинників (екологічного підґрунтя) дасть змогу повністю охопити об'єкти адміністративно-правовим захистом та сприятиме створенню надійних засад охорони довкілля засобами адміністративної відповідальності [10, с. 9].

Так, до першої групи правопорушень у сфері використання об'єктів рослинного світу, передбачених в Кодексі України про адміністративні правопорушення, можна віднести правопорушення, безпосереднім об'єктом яких є відносини щодо використання рослинного світу, яким завдається шкода шляхом певних протиправних дій.

Наприклад, порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготівлі і вивезення деревини, заготівлі живиці (ст. 64); незаконна порубка, пошкодження і знищення лісових культур і молодняка (ст. 65); знищення або пошкодження ползахисних лісових смуг і захисних лісових насаджень (ст. 651); знищення або пошкодження підросту в лісах (ст. 66); здійснення лісових користування лісами не з тією метою або вимогами, передбаченими в лісорубному квитку (ордері) або лісовому квитку (ст. 67); порушення правил відновлення і поліпшення лісів, використання ресурсів спілої деревини (ст. 68); самовільне сінокосіння і випасання худоби, самовільне збирання дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід (ст. 70); знищення корисної для лісу фауни (ст. 76); перевищення лімітів і нормативів використання природних ресурсів (ст. 912) та деякі інші види [6].

До другої умовної групи належать правопорушення, об'єктом яких є решта правовідносин, разом з тим, вони також стосуються відносин стосовно використання рослинного світу, яким теж може бути завдана шкода, а саме: незаконне використання земель державного лісового фонду (ст. 63); пошкодження лісу стічними водами, хімічними речовинами, нафтою і нафтопродуктами, шкідливими викидами, відходами і покидьками (ст. 72); засмічення лісів відходами (ст. 73); виготовлення, збут, зберігання чи реклама заборонених знарядь добування (збирання) об'єктів тваринного або рослинного світу (ст. 851); порушення вимог щодо охорони видів тварин

і рослин, занесених до Червоної книги України (ст. 90) тощо [5].

Водночас, законодавством передбачена кримінальна відповідальність за порушення законодавства у сфері знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу. Так, за Кримінальним кодексом України передбачена відповідальність за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245), незаконну порубку лісу (ст. 246), порушення законодавства про захист рослин (ст. 247) [8].

Вчені звертають увагу на те, що у чинному КК України без належної уваги законодавцем залишено кримінально-правові інструменти охорони деяких об'єктів природи та їх ресурсів, а також захист прав юридичних і фізичних осіб на користування ними, в першу чергу, на підставі права приватної власності.

Також, проблемою є недостатнє законодавче відмежування правопорушень, за які передбачена адміністративна, від тих, за які передбачена кримінальна відповідальність.

Для посадових осіб, у яких захист та використання об'єктів рослинного світу входить до кола службових обов'язків, передбачена дисциплінарна відповідальність. Перелік дисциплінарних стягнень за окремі правопорушення передбачений Кодексом законів про працю України [14, с. 413].

Так, відповідно до ст. 147 КЗпП України, до осіб, винних у вчиненні дисциплінарного проступку, можуть бути застосовані такі дисциплінарні стягнення: догана та звільнення. Для окремих категорій працівників законодавством, статутами і положеннями про дисципліну можуть бути передбачені й інші дисциплінарні стягнення [4].

Разом з тим, вчені наголошують на тому, що в діючому законодавстві у сфері екології слід визначніше відмежувати місце та роль дисциплінарної відповідальності в системі інших видів юридичної відповідальності за екологічні правопорушення (зокрема у сфері використання рослинного світу), а також права та обов'язки посадових осіб і інших працівників з охорони навколишнього природного середовища. Останні мають бути закріплені у стандартах, положеннях, правилах, інструкціях та інших локальних актах підприємств [9, с. 75].

Водночас, статтею 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначені межі застосування цивільно-правової відповідальності. Відповідно до її положень, шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації в повному обсязі. Особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування неодержаних прибутків за час, необхідний для

відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням.

Крім того, положеннями статті 29 Закону України «Про угоди про розподіл продукції» встановлено, що особи, що володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих.

Варто звернути увагу на вивчення правового регулювання компенсації шкоди за законодавством про рослинний світ і лісовим законодавством, здійсненого вченими у сфері екологічного права, в результаті чого встановлено, що в ньому, як і в більшості галузей екологічного законодавства, механізм регулювання компенсації шкоди не повною мірою враховує превентивну спрямованість цього інституту, зважаючи, що такі об'єкти природи виконують важливі природоохоронні функції та здатні через свої властивості відновлювати порушений антропогенним впливом стан довкілля [7, с. 20].

Слід зазначити, що, як правило, шкода, завдана об'єктам рослинного світу, визначається відповідно до розроблених такс, під якими варто розуміти встановлені державними органами розміри збитків, завданих цим об'єктам. На нашу думку, доречно вказується на те, що шкода, заподіяна охоронюваним біологічним видам і природним їхнім ареалам, може бути визначена як будь-яка шкода, що має значний негативний вплив на сприятливий стан збереження таких ареалів і видів. Розмір такої шкоди має оцінюватися, з огляду на кількість об'єктів рослинного світу та лісу, їх густоту або охоплену поверхню, роль щодо збереження їх видів або ареалів, рідкість, можливість до поширення, розмноження тощо [7, с. 20].

Таким чином, підсумовуючи викладене можна констатувати, що порушення законодавства у сфері знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу та екологічні правопорушення є частиною і цілим; юридична відповідальність у цій галузі знаходить відображення у дисциплінарній, цивільно-правовій, адміністративній та кримінальній; на даний час є потреба у перегляді штрафних санкцій, передбачених кримінальним та адміністративним законодавством, у більшу сторону, крім того у підвищенні величини такс для визначення обсягу цивільно-правової відповідальності, що позитивно вплине на більш ефективне додержання вимог не тільки законодавства у сфері запобігання знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, а й екологічного законодавства в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

- Басай О.В. Правовий режим рослинного світу України : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 214 с.
- Гетьман А.П. Екологічне право України. Академічний курс : підручник за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. 2-ге вид. Київ : Юрид. думка, 2008. 720 с.
- Гиренко І.В. Правова охорона рослинного світу України : сучасна парадигма : [монографія] за заг. ред. В.І. Семчика. Київ : НУБіП України, 2015. 398 с.
- Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
- Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X II Відомості Верховної Ради Української РСР, 1984. № 51. Ст. 1122.
- Костицький В.В. Десять тез про юридичну відповідальність за екологічні правопорушення : Про українське право : Часопис кафедри теорії та історії держави і права, КНУ ім. Тараса Шевченка, 2010. Правова відповідальність. С. 312-322.
- Краснова М.В. Проблеми компенсації шкоди за екологічним законодавством України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / М.В. Краснова. Київ, 2010. 34 с.
- Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
- Курило В.І. До питання ефективності інституту дисциплінарної відповідальності за порушення екологічного законодавства : Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Право. 2013. Вип. 6. С. 72-7 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vmdu_pr_2013_6_12.
- Куяня І.А. Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Теорія управління, адміністративне право і процес, фінансове право» І.А. Куяня. Київ : Рад. шк., 2001. 18 с.
- Мельник П.В. Правова охорона лісів Карпатського регіону України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 П.В. Мельник. Івано-Франківськ, 2002. 195 с.

12. Мендик Л.В. Відповідальність за порушення лісового законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 Л.В. Мендик. Київ, 2009. 20 с.
13. Проблеми правової відповідальності : монографія В.Я. Тацій та ін.; за ред.: В.Я. Тацій, А.П. Гетьман, В.І. Борисова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2014. 348 с.
14. Соколова А.К. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія розділ 8 : Правова охорона довкілля : сучасний стан та перспективи розвитку : монографія за заг. ред. А.П. Гетьман ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2014. 783 с.
15. Теорія держави і права : підручник за ред. О.В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.
16. Шевердіна І.М. Правовий режим об'єктів рослинного світу в населених пунктах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 І.М. Шевердіна. Харків, 2014. 227 с.